

SİYASET VE ANAYASAL YABANCILAŞMA: ETİK İLKELERİN TÜRK HUKUKUNA UYARLANMASI PROBLEMİ

POLITICS AND CONSTITUTIONAL ALIENATION: THE PROBLEM OF ADAPTATION OF ETHICAL PRINCIPLES INTO THE TURKISH LAW

İ. Uğur ESGÜN*

Özet: Etik ve yabancılaşma, pozitif hukuk metinlerinin tartışılmasında pek rağbet görmeyen iki önemli kavramdır. Oysa yabancılaşma, her beşeri-bilimsel analizde odağa yerleştirilmesi elzem olacak kadar insana içkin bir olgudur. Normatif disiplinlerde normların vaz edilme ve uygulanma süreçlerinin insan referanslı bir yabancılaşma analizi olmadan etik açıdan sorgulaması mümkün görünmemektedir.

Bu çalışmada; kamu hizmetlerinin sunulması süreçlerindeki uygulama problemlerinin çözümü için başlatılan etiğin hukukleştirilmesi sürecinde ortaya çıkan kimi problemler, özellikle Anayasa Hukuku'nun temel ilkeleri perspektifinde ve yabancılaşma eksenli bir etik analiz üzerinden tartışılacaktır. Analizde "insanilik" değerlerinden uzaklaşmayı; bu değerleri manipüle etmeyi, anlamsızlaştırmayı, etkisizleştirmeyi içeren her bireysel/kolektif veya siyasal davranış ile pozitif hukuk düzenlemesi, birer yabancılaşma semptomu olarak belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Etik, yabancılaşma, siyaset, anayasa, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, rasyonelleşmiş parlamentarizm.

Abstract: Ethics and alienation are two major concepts which, however, are not being taken into consideration sufficiently within the framework of the discussions on the sources of positive law. Alienation is not only a concept but also a fact which is entirely immanent to human condition and, therefore, must essentially be at the focus of every analysis in humanities. It seems unfeasible to make a critique of the procedures of setting and implementing norms in normative disciplines from the point of ethics without an alienation analysis that makes the human being its reference point.

In this essay, it is planned to deal with the issues that has appeared during the process of judicialisation of ethics which has been initiated in order to overcome the obstacles of implementation

* Yrd.Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı

in public services procedures within a perspective that would take the basic principles of constitutional law into account and within a framework of an ethical analysis based on the concept of alienation. In the analysis, it is aimed to point every individual/collective or political attitude and all legislation that is intended to manipulate, neutralise or make nonsense of the values such as ‘humanitarianism’ as a symptom of alienation.

Keywords: Ethics, alienation, politics, constitution, rule of law, separation of powers, rationalized parliamentarism.

GİRİŞ

Yabancılaşma, insana ve insanlığa içkin olarak yaşanan, insanlığın keşfedip de bireysel ve toplumsal düzlemde nihai olarak bir türlü kopamadığı süreçleri ifade eden bir kavramdır. Yabancılaşma saptamaları antropoloji, psikoloji, sosyoloji, felsefe gibi beşeri-bilimsel disiplinlerde olduğu gibi normatif disiplinlere ilişkin analizlerde de aydınlatıcı işlev görür. Bu nedenle, insanlığın yabancılaşma süreçlerinden kopamaması, aslında yabancılaşma saptaması yapmaktan da kopamaması olarak değerlendirilebilir. Çünkü insan kendi dışındaki doğaya bile “yabancılaşma gözlüğü” ile bakabilmekte ve özellikle psikolojide bilinç bozunumu ve diğer disiplinlerde de birer “sapma” veya “başkalaşma” sayılabilen bu olguyu, insani anlamda bilincin mevcut olmadığı cansızlar, bitkiler ve hayvanlar dünyasına dahi uyarlayabilmektedir. Bununla birlikte bu yaklaşım bir eksiklik değil, tersine insan düşüncesini zenginleştiren ve eleştirel işlev taşıyan bir akıl yürütme etkinliği olarak nitelendirilebilecektir. Örneğin; “insan doğadan yabancılaştı”¹ ile “doğa, insanlaşarak yabancılaştı”² önermeleri, aralarındaki gerilime rağmen, aslında bir durum veya süreç tespiti açısından insan düşüncesine farklı bakış açıları kazandırabilmektedir.

¹ Paul Burkett, *Marx ve Doğa*, Çev. Ercüment Özkaya, Epos Yay., Ankara 2004, s. 110; Karl Marx, *1844 El Yazmaları*, Çev. Murat Belge, Birikim Yay., İstanbul 2000, s. 169-170, 179-182. Tuncar Tuğcu, *Yabancılaşma Problemi*, Alesta Yay., Ankara 2002, s.121.

² Tuğcu, s. 97-102; Serol Teber, *Doğanın İnsanlaşması*, Say Yay., İstanbul 2003, s. 12, 117 vd., 240, 367.

Hukuk teorisinde yabancılaşma kavramı çok rağbet görmemektedir. Pozitif hukukta ise yabancılaşma (*alienation*), çok dar bir biçimde “mülkiyetin temlik” veya “evlilikte eşlerin arasını bozma (*alienation of affections*) olarak kullanılmıştır.³

Bu yazı, öncelikle siyasetin meta-etik⁴ karakterinin hukuk normlarının gerek vazedilmesi gerekse uygulanması aşamasında evrensel Anayasa Hukuku ilkeleri referansında yarattığı yabancılaştırma etkisinin “Anayasal Yabancılaşma” olarak adlandırılmasına ilişkin bir önerme içermektedir. Anayasal yabancılaşma, kulağa ilk gelişt, sadece “Anayasa hükümlerine aykırılık” durumunu çağrıştırmakla birlikte, aslında daha geniş bir biçimde, anayasacılık hareketlerinin var oluş nedeni olan ve “Demokratik Hukuk Devleti” ilkesi olarak kristalize edilebilecek “siyasi iktidarın sınırlanması” veya “siyasetin hukuksallaştırılması” üst-amacına aykırı her türlü anayasa ile daha alt düzeydeki normların ve uygulamaların yarattığı problemleri ifade edecektir. Siyasetin aslında kendi meta-etik doğasına içkin olan, “nesneleştirme ve özgürlük gaspı”⁵ anlamında iktidar kurma, kalıcılaştırma ve pekiştirme eğilimine rağmen, doyum noktasına ulaşmış evrensel hukuk ilkelerini kabul etmek zorunda kalmış olması, bizzat yabancılaşmayı ifade etmektedir. Siyaset, bu yabancılaşmasını, evrensel ilkeleri söylem düzeyinde kabul edip hukuku yaratma gücünü elde ederek ve fakat her fırsatta onu manipüle ederek aşmaya çalışmaktadır. Bu manipülasyon girişimleri, bazen anayasanın kendi “ruh”una aykırı olarak değiştirilmesi, bazen anayasaya aykırı anayasa-altı mevzuat düzenle-

³ Ziya Sak, *Terms of Law&Politics*, A-A Yay., İstanbul 1998, s. 38. Türk Pozitif Hukuku’nda yabancılaşma terimi bu anlamlarda dahi kullanılmamaktadır.

⁴ “Meta-etik” kavramı bu yazıda, “etik-dışı” veya “etik-ötesi” anlamlarında olumsuz bir nitelemeyi ifade edecek biçimde kullanılacaktır. Genellikle çoğu teorisyen, “meta-etik” kavramını olumsuz olarak nitelememekte ve hatta bizzat etik yaklaşımın bir türü olarak kullanılmaktadır. Kanımızca meta-etik, belirli bir ahlakiği ifade etmesiyle görece olumlu algılanabilecekken, evrensel değerleri referans almaması bakımından görece ahlaksızlık olarak da algılanma potansiyeli taşıdığı için nihai anlamda olumsuz bir nitelik taşır. Örneğin; Feldman’ın meta-etik düşünme etkinliği olarak kodladığı “Eğer bir insanın ahlaki açıdan a edimini yapmasını gerekiyorsa ve b’yi yapmadan a’yı yapması mümkün değilse, o zaman ahlaki açıdan b’yi yapması gerekir.” önermesi, aşağıda değinileceği üzere “Makyavelist” siyaset ahlakına uygun olarak, amacı gerçekleştirecek her türlü aracı meşrulaştırmasıyla etiğe aykırı düşebilmektedir (Fred Feldman, *Etik Nedir?*, Çev. Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2012, s. 26).

⁵ İ. Uğur Esgün, “Makro İktidar Mikro İktidar ve Hukuk”, *Birikim Dergisi*, Sayı: 118, Şubat 1999, s. 29, 30.

mesi yapılması veya normların uygulanmaması olarak ortaya çıkmaktadır ki bu süreçler ise rahatlıkla birer anayasal yabancılaşma olarak saptanabilecektir.

Yabancılaşma kavramı, kuşkusuz sadece belirlenmiş referanslara aykırılıkları değil, aynı zamanda mevzu düzenlemelerin kendi iç-tutarsızlıklarını, ontolojik çelişkilerini de kapsayan daha geniş anlamlar da içerebilmektedir. Bunun en somut örnekleri ise, bu yazıda inceleneceği üzere, dünyada ve Türkiye’de “kamu etiği” adı altında etik ilkelerin pozitif hukuka uyarlanması girişimlerinde gözlemlenebilmektedir. Bu çalışmanın bir diğer yönü de anayasal yabancılaşma saptamalarının yanında; yaptırım içermeyen etik ilkelerin, bizzat yaptırım içermesiyle var olabilen normatif disiplinlerden biri olan hukuka taşınmasında ortaya çıkabilecek problemlere de dikkat çekilmesiyle ilgilidir. Yaptırımlarla bezenmiş hukuk normuna dönüştürülen bir etik ilke, artık ne kadar etik bir kategori olarak değerlendirilebilecektir? Bu yazıda yanıtı aranacak sorulardan biri de bu olacaktır.

I. ETİK VE NORMATİF DİSİPLİNLERİN YABANCILAŞMA EKSENİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

A. Etik Kavrayış Farklılıkları ile Etik İlkelerin Normatif Disiplinlere Uyarlanması Probleminin Yabancılaşmayla İlgisi

Etik kavramının siyaset ve hukuk tartışmaları kapsamında değerlendirilmesi eğiliminin özellikle 20.Yüzyıl’ın sonlarından günümüze hatırı sayılır bir ivme kazandığı; hatta dünyada ve Türkiye’de etik kavramının pozitif hukuk metinlerine geçirilecek denli ilgi merkezi olmaya başladığı rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda etik, artık sadece felsefi bir tartışma konusu değil, bizatihi normatif-disipliner tartışmaların da odağına yerleşmiş bulunmaktadır. Örneğin “Hipokrat Yemini” ile başlayan tıbbi etik, sadece bir felsefi önermeler dizisinin araştırılması veya tıp fakültelerinde okutulan bir ders değil, pozitif hukukta “hasta hakları”⁶ kategorisinin yaratılmasına vesile olan bir bilimsel-disipliner kaynak işlevi de görebilmektedir.⁷ Hekimlikte

⁶ “Hasta Hakları Yönetmeliği”, *Resmî Gazete*, 01.08.1998, Sayı: 23420.

⁷ Neşe Kocabaşoğlu, İbrahim Başağaoğlu, Zekeriya Kökrek, “Tıbbi Etik”, *Yeni Symposium*, Sayı 36 (3-4), s. 81-84, 1998, s. 81 (<http://www.yenisymposium.net/>)

olduğu gibi çeşitli meslek grupları ve örgütlenmeleri, kendi mesleklerine ilişkin ilkeleri “meslek ahlakı” veya “meslek etiği” kurallarına dönüştüren ve “etik kurullar”ın kurulmasını sağlayan normatif düzenlemelere gitmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, her mesleğin icracıları arasında bu mesleği kötüye kullanarak icra etme potansiyel ve eğilimlerinin her daim mevcut olmasından kaynaklanır. “Meslek ahlakı” kavramının “meslek etiği”nden ayırt edilebilmesini sağlayan en önemli fark ise meslek ahlakının daha çok “meslek sevgisi, üstlendiği işin hakkını verme ve mesleğinde başarılı olma isteği” eğilim ve davranışlarını ifade etmesinden kaynaklanır. Bununla birlikte etik kavramı üzerinde bir fikir birliğine varılamamış olması ve çoğu zaman normatif bir disiplin olan ahlakla ayrıştırılmaması bir problem olarak karşımızda durur. Çünkü tam da bu noktada meslek ahlakı ile etiğin üst üste örtüştürülmesi, bazı mesleklerin öz-niteliklerinin sorgulanmamasına ve bizzat yabancılaşmaya yol açabilir. Bir cellâdın önündeki anne veya babası olsa bile görevini yapması, cellâtlık mesleğini “hakkıyla” yerine getirmesi anlamına gelir. Dolayısıyla meslek ahlakına uygun sayılır ama bu cellât etik sorgulamadan ve “yabancılaşmış” saptamasından kurtulamaz. Aynı paralelde; titiz, başarılı bir avukat olarak müvekkilini en zor durumda dahi cezadan kurtarabilen bir kişi “becerikli” olarak nitelenir ve mesleğinin hakkını vermiş addedilir. Oysa bu “becerisi” gerçekten suç işlemiş bir müvekkili her halükarda beraat ettirmek olarak algılandığında etik anlamda olumlu kabul edilemeyecektir ve bu “beceri” hukukun adalet üst-amacından bir sapma veya kopma, yani bir yabancılaşma sayılabilecektir. Meslek ahlakı, meslek etiğine dönüştüğünde ise artık sadece işinin hakkını vermek değil, titizlikle gösterilen mesleğin icrasını üst-insani değerlere uygun olarak gerçekleştirmek önemli bir ölçüt olarak var olacaktır. Ancak ne yazık ki, günümüzde “meslek etiği” kavramı dahi çoğunlukla, sadece mesleğinin gereğini yerine getirmeyi her türlü değer üzerinde tutma anlamında kullanılmaya devam etmektedir.

Etik kavramını tanımlama çabalarının önemli bir kısmında, onun doğrudan doğruya “evrensel ahlak” veya “ahlak felsefesi” adlandırılmalarıyla, aslında bir normatif disiplin olan ahlak içinde değerlendiril-

mesi eğilimi göze çarpmaktadır.⁸ Aslında bir yönüyle hak verilecek bu eğilimlerin tek problemi, ahlakın yaptırım içermesi nedeniyle normatif bir disiplin olmasına karşılık saf bir etiğin yaptırımdan arındırılmış bir disiplin olarak algılanması arasındaki farktan kaynaklanır. Bu açıdan mutlaka bir bağ kurulacaksa etik alan ile normatif disiplinler alanı arasında yine ahlak disiplini işlev taşıyabilir. Çünkü gerçekten Eski Yunan'da *ethos* sözcüğü hem kurallar bütünü olarak "ahlak (*morals*)"⁹ hem de Jeremy Bentham'ın yine Eski Yunanca'da gerekliliği ifade eden *deon*'dan esinlenerek türettiği "deontoloji"ye gönderme yapan "Nasıl davranılırsa erdemli olunur?"u ifade etmekteydi.¹⁰ Ancak böyle bir analizde dahi ahlak disiplini, ancak iç-muhakeme sonucu olarak kendi kendine yaptırım uygulama sayılacak vicdan azabını içeren "sübjektif ahlak" adlı kapısı etiğe açılan, dış-muhakeme sonucu olarak dışardan yaptırım uygulama sayılacak ayıplanmayı içeren "objektif ahlak" kapısı ise hukuk, din ve görgü kuralları denilen diğer üç normatif (yaptırımsız kurgulanamayan) disipline açılan bir koridor niteliği taşıyacaktır. Bu koridor aracılığıyla etik alandan normatif disiplinler alanına birçok ilke taşınabilmektedir ve fakat normatif alanda bu ilkeler etik kökenli olmasına rağmen artık yaptırımlarla bezenmiş birer normatif "hüküm"e dönüşecektir.

Bu dönüşme, normatif disiplinlerin kendi aralarındaki ilke alışverişleri sırasında da gerçekleşmektedir. Örneğin Türk Medeni Kanunu'nun 2.maddesinde "Dürüstlük Kuralları" başlığı ile düzenlenen "hakkı kötüye kullanma yasağı", objektif bir iyiniyetlilik gösterme edimi olarak hem etik hem de ahlaki kategorilerden beslenmektedir. Yine "yalancı" tanıklığın hukuken ceza yaptırımına uğratılması, sübjektif ahlaki bir *emir* (ve aynı zamanda etik bir *ilke*) olan yalan söyleme ediminin ihlalinin, artık sadece ahlaki bir yaptırım olarak ayıplanmayı değil bir hukuka aykırılık olarak yaptırıma uğratılması sonucunu da vermektedir. Dolayısıyla bir hukuk uygulayıcısının artık yalancılığı "ahlaka aykırı" yönüyle değil, "hukuka aykırı" yönüyle olgusallaştı-

⁸ Doğan Özlem, *Kavram ve Düşünce Tarihi Çalışmaları (Kavramlar ve Tarihleri-II)*, İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul 2006, s. 73-81.

⁹ Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, Çev. Veysel Atayman, Gönül Sezer, Ayrıntı Yay., İstanbul 1999, s. 30, 31.

¹⁰ Berna Arda, Serap Şahinoğlu Pelin, Ankara Tıp Mecmuası (The Of Journal Of The Faculty Of Medicine), Sayı: 48, 1995, s.323-325 (dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/36/859/10903.pdf, *Son Erişim Tarihi*: 13.02.2013).

racağı açıktır. Nitekim bir ceza hâkimi adam öldüren birisine günah diye değil, Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerini ihlal etti diye ceza verilmesine hükmedecektir. Buna karşılık; çoğunlukla laik karakter kazanmış modern hukuk, artık dinsel kaynaklı hükümlerle örtüşen emirleri bir bir sayma yöntemiyle iktibas edebilse de doğrudan dinsel disiplini referans alan emir-yasak ve yaptırımlara atıf yapmamaktadır. Oysa ahlaki ilkeleri bir bir sayarak hukuk hükümüne dönüştüren hukuksal düzenlemeler, bunun yanında bizzat genel olarak ahlaka atıf yapan hükümler de içerebilmektedir. Örneğin; “ahlaka aykırı sözleşme yasağı”, “genel ahlak nedeniyle Anayasa'daki bir çok temel hak ve özgürlüğün sınırlanabilmesi” imkanı artık doğrudan doğruya ahlak disiplininin temel bir referans alınması anlamına gelmektedir. Bu noktada, artık hukuk hükümlerinin yaptırım veya sonuç bağladığı etkinliklerin yorumlanmasında ahlaka aykırı olup olmama tespiti, bizzat hakimin yorumuna ve takdirine bırakılmış olmaktadır.¹¹

Keyfiyet böyleyken; pozitif hukuka geçirilmiş bir etik davranmama “yasağı”nın ihlali “suç” veya “hukuka aykırı fiil” sayıldığında artık etik değil, bizzat hukuki bir kategori olacaktır. Dolayısıyla hukuk; ahlaki, dini kategorilere ait değerleri iktibas ettiğinde bu değerler artık pozitif hukuk unsuruna dönüşür ve fakat hukuk bizzat ahlak veya dine temel kaynak olarak genel bir atıf yaptığında ontolojik olarak “yabancılaşır”; hukukun belirliliği ve yöresel değil de ülkesel (ulusal) olan karakteri sönükleşir. Yine de normatif disiplinlerdeki bu ilke alış-verişi, bir *emir (hüküm)* alış-verişi olarak, sadece emrin ihlaline bağlanan yaptırımın dönüştürülmesi ve bir göreceli durumdan bir başka göreceli duruma uyarlanmış olur. Hukuk, etiğe gönderme yaptığında ise daha evrensel bir karaktere bürünür ve bu ulus-üstü yönüyle olumlu sayılabilir; ancak, burada da “belirlenmişlikten belirlenmemişliğe geçiş” anlamında bir ontolojik yabancılaşmadan ve görecelikten kurtulamaz.

Bu nedenle, yazımızda yaptırımsız kurgulanacak ve ahlak felsefesi veya evrensel ahlak açısından değil de, davranışların insan, insanileşme; yaşam, yaşamsallığa aykırı olmama evrenselliği referansında sorgulandığı bir “etik” kavramsallaştırması temel oluşturmaktadır. Böyle bir referans noktasında etik sorgulama, ancak yabancılaşma analizleriyle mümkün olabilecektir.

¹¹ İoanna Kuçuradi, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 143-148.

B. Etiğin Ahlaktan Ayırıştırılmasında ve Normatif Disiplinler Dışında Kavranmasında Yabancılaşma Analizinin Önemi

İnsana ilişkin tüm süreç ve olgularda olduğu gibi, siyaset ve hukuk alanlarında da etik problemlerin “yabancılaşma” analizleri aracılığıyla çözülmesi imkân dâhilindedir. Çünkü iyi bir siyasetçi olmak, siyaset kavramının etimolojisine gönderme yapılırsa “iyi bir seyislik”¹² ve yine seyislik kök-anlamına sahip “mareşallik”¹³ veya Süleyman Demirel ile hatırlanan “Atın üzerinde uzun süre düşmeden kalmak” anlamına mı gelecektir?¹⁴ Keza “Üç kaz bile güdemeyenin siyasete soyunması” siyaset bakımından abesle işgal mi sayılacaktır?¹⁵ Bu sorular, aslında siyasetin etik olup olmadığı probleminin birer ifadesidir. Machiavelli’nin ünlü yapıtındaki¹⁶ “başarılı siyasetçi” formülasyonları, siyaset biliminin “bilimselliğini kanıtlıyorsa”¹⁷; “kardeş katli vaciptir” fetvasıyla “siyaseten katli” hukukileştiren siyasetin ve “hukuk”un “ahlaka aykırı” bir yabancılaşma sayılmaması gerekir.¹⁸ Etik bakışa göre ise “siyaset” bu ise, hiç kimsenin “siyasetçi” olmaması gerekir.

Pozitivizmin doruğa çıktığı 18. Yüzyıl’dan 20. Yüzyıl’ın sonlarına kadarki süreçte her disiplinin, sübjektif ve göreceli sayarak etiği küçümsediği ve kendine içkin normlar, ilkeler ve değer yargıları dışında gördüğü için reddettiği, buna alternatif olarak ise “meta-etik” analizleri yücelttiği de ortadadır. Olgunun, “olan”ın sadece “fotoğrafını çekme” işleviyle açıklanması, en çok antropolojik/sosyolojik yaklaşımın karakterine yapışıktır. Bununla birlikte bilimsellik, “(...), tüm bilimsel

¹² Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, Doğan Yay., Ankara 1969, s. 3.

¹³ Cemal Bali Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2005, s. 201.

¹⁴ Nilgün Cerrahoğlu, “Demirel’i Mumla Aramak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28.10.2012 (<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=374430>, son erişim tarihi: 13.02.2013).

¹⁵ Mehmet Şeker, “Üç Kaz Versen Güdemez”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 30.10.2012 (<http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/MehmetSeker/uc-kaz-versen-gudemmez/1255>, son erişim tarihi: 13.02.2013).

¹⁶ Niccolo Machiavelli, *The Prince*, Oxford University Press (Oxford World’s Classics), New York 1998. İki ayrı Türkçe çeviri için: Machiavelli, *Hükümdar* (Prens), Çev. Anita Tatlier, Göçebe Yay., İstanbul 1997; Machiavelli, *Hükümdar* (Il Principe), Çev. H.Kemal Karabulut, Sosyal Yay., İstanbul 1998. Özellikle yapıtın VIII. Bölümü’nde yapılan meta-etik saptamalar, başarılı siyasette erdemden yoksun araçlar kullanmanın “Makyavelizm” olarak adlandırılmasına yol açmıştır (Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1991, s. 165, 166).

¹⁷ Ağaoğulları, Köker, s. 166, 167.

¹⁸ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katli*, Birey ve Toplum Yay., Ankara 1985, özellikle bkz. s. 109.

teoriler aynı zamanda büyük mantıksal olgular olarak düşünüldüğünden, mantıksal yasaların bilgisine erişmek yalnızca bu olguların sıkı bir biçimde gözlenmesiyle mümkündür"¹⁹ diyen Auguste Comte'dan günümüze, sadece sosyolojik ve/veya antropolojik değil, tüm analizlerde dominant olarak "olan" ı açıklarken "olması gereken"i dışlayan meta-etik yaklaşımlar olarak algılanmaktan kurtulamamıştır. Oysa meta-etik, insan-dışı doğa referanslı fizik bilimlerde olağan iken beşeri (insana ilişkin) bilim ve disiplinlerde "insana rağmen" bir etki yaratmaktadır. John Chipman Gray'ın dediği gibi "Yargıçlar ile Sir Isaac (Newton) arasındaki fark, dünyanın yörüngesini hesaplarken Sir Isaac'ın yapacağı bir yanlış, dünyanın güneş etrafında daha hızlı dönmesine yol açmazken, (...) bir yargıçın vereceği yanlış bir kararın yasal olarak geçerli olmasıdır"²⁰ ve doğrudan doğruya insan hayatını etkileyecektir. Fizik bilimler de nihayetinde insanın insan için gereken formüllerin keşfini ifade etmesine rağmen ancak "olan" ile ilgilenirken beşeri bilimlerin "insan için"liği, insanın altını değil de üstünü çizen "olan"ların ayıklanıp "olması gereken" alternatif formüllerin de üretilmesini hayati derecede gerektirmektedir.

Hukuk, din, ahlak ve görgü kuralları; sosyal düzeni sağlayan ve sosyal yaşamı belirleyen dört normatif disiplin olarak genel bir kabul görür. Bu disiplinler, aralarında çeşitli farklılıklar içermesine rağmen emir, yasak ve yaptırımlarla donatılmıştır. Şiddet, caydırıcılık ve korkutuculuğun farklı düzeylerde derecelendirilmesi mümkün olan yaptırımlar içeren bu normatif disiplinlerin tümünün sosyal düzenin bozulmaması için vazedilen emir ve yasakların ihlalinin yaptırım tehdidi ile önlenmesi yöntemini benimsediği görülür. Dolayısıyla bir yaptırım tehdidi taşıyan her davranış ilkesi, artık sadece bir "ilke" değil; aynı zamanda "hüküm" niteliği taşır. Hukukun, manevi niteliği ağır basan yaptırımlar içeren diğer üç normatif disipline göre daha etkili olması ise maddi yaptırımlar, yani fiziksel/parasal bir zorlama veya şiddet içermesinden kaynaklanır. Hukuk dışı normatif disiplinlerde vicdani kanaatler ve iç sorgulama (maneviyat) önemli rol oynar ve fakat buna rağmen, dışsal ithamlar da bu disiplinlerin emir ve yasaklarına uyma motivasyonu sağlayabilmektedir. "Sübjektif ahlak" diye kategorize

¹⁹ Auguste Comte, *Pozitif Felsefe Kursları*, Çev. Erkan Ataçay, Sosyal Yay., İstanbul 2001, s. 47-48.

²⁰ Akt. Catharine A. MacKinnon, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, Metis Yay., İstanbul 2003, s. 183.

edilen disiplinde ise, artık dış-sorgulama ve ithamların baskı yaratması minimuma iner ve tamamıyla “vicdan sızısı” olarak genelleştirilebilecek bir iç-sorgulama ve öz-itham dominantlaşır.

“Olması gereken”in hukuk, din, ahlak ve görgü kurallarından ibaret dört beşeri-normatif disiplindeki yeri önceden belirlenmiş; somut veya soyut, kişisel veya kolektif bir tür “hükümdarın/egemenin” emirleri anlamında “olan”, yani birer “hüküm”den ibarettir. Normatif değerlendirme de, önceden belirlenmiş bir hüküm referansında davranışın sorgulanarak vazedilmiş emrin ihlalinin araştırılması ve yaptırımın hak edilip edilmediğinin saptanması etkinliğinin dar ve durağan kalıplarından kurtulamamıştır. Gerçekten de kişi, bu dört disiplinin emrettiği normlara uymayı bu normların vazedilişinde gerekçe olarak gösterilen “İnsan için en iyisi bu...” etik önermeyi aklına getirmekten çok yaptırım tehdidinden sıyrılma motivasyonu tercih etmektedir. İşte bu nedenle etik algılama, ahlaktan ve diğer normatif disiplinlerden ayrıştırılacak kadar evrensel, insanı, yaptırımından korktuğu bir tür “hükümdar”ın nesnesi olmaktan çıkarıp özneleşme imkanı verecek ve yabancılaşmadan kurtaracak bir işlev taşımaktadır. Normatif disiplinler ise sadece vazedildiği için değil, ancak etik sorgulamada temize çıkmasıyla meşruluk kazanabilecektir. Bu nedenle etik, bu noktada neredeyse tüm beşeri bilim ve disiplinler için nefes aldırıcı, kalıp kırdırıcı, dinamikleştirici bir motivasyon sağlamaktadır.

Bu bağlamda, “olması gereken”in normatif disiplinlerde “olan” bir hükme dönüşmesi ve yaptırımla donatılması, etiğin varlık nedenini ortadan kaldırıp onun dinamik karakterinden sıyrılıp durağanlaşmasına yol açtıkça yabancılaşma sayılabilecektir. Öte yandan; bir hukuk, din, ahlak veya görgü kuralının (hükümünün) etik sayılacak evrensel davranış ilkelerine sınırlı sayma (*numerus clausus*) yöntemiyle değil de dinamik süreçlerde devamlı sorgulama, tartışma ve arayışlar içeren etiğe bizzat atıf yapması, normatif disiplinlerin yabancılaşması ve varlık nedeninden uzaklaştıran bir yabancılaşma süreci olarak saptanmasını mümkün kılacaktır.

Aslında meslek etiği (iş ahlakı) olarak genellenebilecek tüm “... etiği” şeklindeki tamlamalar ve pozitif-normatif düzenlemeler de, bir bakıma bu kaderi ifade eder. Bu kaderin silinmesinin olanaklarını ise yabancılaşma bilincinin alabildiğine genişletilerek yabancılaşma ana-

lizlerinin, etik problemlerinin eksenini belirlemesi verebilir. Yabancılaşmanın etik ile bağlantısı da bu noktada çıkar. Sübjektif ahlak dairesi içinde beliren “vicdan azabı”, artık etik dairesinde “insanın yaptığına, vicdanının sızlamasına neden olan davranışına yabancılaşması ve onu sahiplenmemesi” olarak şekillenir.

Yabancılaşma analizinin asıl önemi ise, sadece yabancılaşma saptamasının yapılması değil; bu yabancılaşmanın olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilmesinde yatmaktadır. Çünkü yabancılaşma, her zaman olumsuz olarak algılanabilecek bir durumu ifade etmemektedir. Örneğin; insanların ilk çağlarda hayvanlara benzer bir yaşamdan sıyrılıp “uygarlaşması” bir yabancılaşma süreci olarak olumlu bir değeri ifade edebilmektedir. Keza, Nazi tecrübesi hatırlandığında toplumun külliyen insani değerlere yabancılaşması ve bir bireyin yabancılaşmış bu Nazi toplumuna konformist bir şekilde uyarak yabancılaşması olumsuz ve fakat bir başka bireyin konformizmi reddederek Nazi toplumuna yabancılaşması ise olumlu olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda siyaset, hukuk ve benzeri süreçler insan-dışı doğanın değil, bizzat insanın (beşeri) ürünleridir ve insan-dışı doğanın ürünlerin tersine her durumda “insana, insanlaşmaya, insanlığa, insaniliğe ve yaşamcılığa aykırılık” ölçütünde sorgulanmaya mahkumdur; mahkum olmalıdır. Bu çerçevede, aşağıda ayrıntılarına girilecek siyaset, hukuk ve kamu etiği ile ilgili yabancılaşma tespitleri “insan” referanslı bir etik sorgulama ışığında yapılacak olumlu veya olumsuz analizleri ve önermeleri ifade edecektir.

C. Normatif Disiplinlere Aykırı Uygulamaların Bir Yabancılaşma Süreci Olarak Etik Probleme Dönüşmesi

Bireyin normatif disiplinlere aykırı uygulamalar içeren davranışları, başta Durkheim ve Seeman olmak üzere birçok yabancılaşma kuramcısında *anomie* (kuralsızlık) durumu olarak nitelendirilir.²¹ Dolayısıyla bir normatif disiplinin hükümlerini ihlal, doğrudan doğruya o normatif disipline yabancılaşma anlamına gelir. Fakat bu kuralsızlık durumları, yine Seeman tarafından birer yabancılaşma semptomu sayılan “anlamsız bulma, toplumdaki soyutlanma veya kendinden uzaklaşma” süreçle-

²¹ Muhammet Ertoý, *Yabancılaşma : Kader mi, Tercih mi?* Lotus Yay., Ankara 2007, s. 36, 42, 83; Temel Demirer, Sibel Özbudun, *Yabancılaşma*, Öteki Yay., Ankara 1998, s. 26-30.

rinin bir sonucu olarak da ortaya çıkabilmektedir.²² Bu durumların etik bir problem olarak algılanması ise normatif disiplinlerin bir hükmünün insan, insanlık; yaşam, yaşamsallık referansını doğrulayıcı olması bakımından bireyin insanlıktan ve yaşamcılıktan uzaklaşması anlamında bir yabancılaşması olarak değerlendirilebilecektir. Fakat birey, normatif disiplinlerin içerdiği emir ve yasakları bir şekilde insani veya yaşamcıl olarak kabul etmediğinde, tersine yabancılaşmamak için *anomie*'yi tercih edebilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmaması için normatif disiplinlerin vazettiği hükümlerin sadece sosyal düzeni sağladığı değil, insani ve yaşamcıl değer taşıdıkları, yani etik olduğu konusunda bireyi ikna etmesi gerekmektedir. Bireyde insanlıktan ve yaşamcılıktan ve toplumsallaşmadan uzaklaşma anlamında bir yabancılaşma durumu varsa -ki bu durumun başta sağlıksız eğitim süreçleri olmak üzere birçok kültürel, ekonomik (çıkarsal), politik ve ideolojik nedenleri mevcuttur- artık *anomie* kaçınılmaz olacaktır ve buna karşı normatif disiplinler önleyici değil, caydırıcı ve ödettirici bir işlev taşıyacaktır.

Normatif disiplinlerin, içerdiği hükümlerin insani ve yaşamcıl nitelik taşıdığına bireyi ikna edemediği veya bireyin bizzat yabancılaşarak bu hükümlere uymayı reddettiği durumlar, hükümlerin etkisiz kaldığı bir uygulama olasılıkları evrenini ifade etmektedir. Birey bu evrende, ya normatif disiplinlerin içerdiği yaptırımlara maruz kalmadığına emin olduğu fırsatlar kollayarak veya yaptırımlara çarptırılmayı göze alarak bu hükümleri ihlal edebilecektir. Normatif disiplinlerin yetersizliği bu nedenle "normatif yabancılaşma" adı verebileceğimiz meta-etik karakterinden kaynaklanmaktadır. Çünkü başta hukuk olmak üzere tüm normatif disiplinler referans aldığı değer ölçütlerine göre "iyi" veya "kötü" davranış biçimleri belirleyip bunların gerçekleştirilmesi için emir ve yasaklara hükmedecektir. Dolayısıyla o disiplinin "iyi" olarak kodladığı (emrettiği) bir davranışı gerçekleştirilmeme veya "kötü" olarak kodladığı (yasakladığı) bir davranışı gerçekleştirme etkinliği birer neden olarak yaptırım sonucuna bağlanacaktır. Normatif sorgulamada sadece yapma veya yapmama eyleminin yaratacağı doğal sonuçlar "yaptırım" denilen yapay bir sonuca yöneltilecektir. Etik sorgulamada da bir değer yargısı söz konusu olacaktır ve fakat bu değer yargısı müspet veya menfi eylemin doğal sonuçlarının insanlık ve yaşamcılık

²² Demirer, Özbudun, s. 40, 41.

ölçütüne göre “iyi” veya “kötü”; gerekli ve gereksiz, zararsız (yararlı) veya tehlikeli (sakıncalı) olarak kodlanmasını sağlayacak olmasına rağmen bir yaptırım tehdidi içermeyecektir. Sadece kendisinin de “etik” anlamda “kötü” sayabileceği müspet veya menfi bir eylemde bulunan birey, bunun farkına vardığında insanilikten ve yaşamcılıktan yabancılaştığını fark edebilecek ve bu davranışının normatif disiplinlerde yaptırımı düzenlenmişse bu disiplinleri ciddiye aldığı ölçüde kendisini yaptırımlara teslim edecektir. Böyle bir durum da ancak dürüstlük ve vicdani sorumluluk dairesinde gerçekleşebilir. Yani birey yabancılaşmamışsa ve etik bilinçle donanmışsa artık bu sonuçları önceden kestirebilme yeterliliği ve alışkanlığı kazanacağı için bir hükme uyması gerektiriyor diye değil; zaten özgürce, isteyerek etik davranış biçimlerini seçebilecektir. Yok eğer, insanlık ve yaşamcılıktan uzaklaşmış ve etik olarak eksilmişse eyleminin sorgulanması sadece ve sadece bir yabancılaşma saptamasının konusu olacak; bu durumda bu yabancılaşma durumunun bilincine varması gerekecektir. Bireyin “kötü” olduğunu kabul edene yöneldiği bir davranış, artık bireyin normatif disiplinler açısından *anomie*; etik açıdan ise bir yabancılaşma ve patolojik bir bilinç (veya bilinçsizlik) durumundan ibaret olacaktır.

Basit bir örnekle açıklamak gerekirse; bir ebeveyn çocuğunun dişleri çürümesin diye “dişlerini fırçalamazsan harçlığını keserim” şeklinde bir hüküm verirse, çocuk dişlerini fırçalamamasının, doğal olan (dişlerinin çürümesi) sonucundan yabancılaşır ve sadece harçlığı kesilmesin diye dişlerini fırçalamaya başlar. Ebeveynini atlatılabildiği veya kandırabildiği her süreçte dişlerini fırçalamadan da harçlığını kapabilir ve bu arada dişlerinin çürümesi sonucunu engelleyememiş olur. Buradaki *anomie* durumu, artık normatiflikten uzaklaşma anlamında bir yabancılaşma olsa da aslında bu yabancılaşma, temelinde doğal nedenlere yapay sonuçlar bağlanması anlamına gelen bir “normatif yabancılaşma”nın neden olduğu bir sonuç olarak ortaya çıkar. Çünkü çocuk, kendine emredilen diş fırçalamanın “iyi”, tersinin “kötü” olduğuna dair bir bilinç geliştirememiş ve sadece yaptırım tehdidine bağımlı hale gelmiştir. Normatif yabancılaşmanın anayasal yabancılaşma olarak belirmesi de siyasetin “diş çürümesin” diye değil de hukuk tarafından “harçlığı kesilmesin” diye hukukun sözünü dinlemesi olarak betimlenebilir. 1982 TC Anayasası’nda, vazedilişindeki siyasetin (askeri müdahalelerin) anti-demokratik karakterine rağmen

Demokratik Hukuk Devleti ilkesini değişmez bir hüküm olarak öngörülmesi de aynı yabancılaşmış zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz buradaki anayasal yabancılaşma, sadece bununla sınırlı değildir. Anayasa'nın evrensel nitelikli değerlerine uygun mevzu düzenlemeler yapma ve uygulama görevi taşıyan siyasi irade, bunun yerine, yapacağı düzenlemeler veya gerçekleştireceği uygulamalar için Anayasa'nın evrensel değerleri bir engel olarak her karşısına çıkışta Anayasa'yı kendine uydurma veya anayasa-altı düzenleme ve uygulamalarda bu değerleri koruyan mekanizmaları etkisizleştirme, içini boşaltma yoluna gitmektedir. 1982 Anayasası'nda yapılan çoğu değişlikte ve diğer mevzuat düzenlemelerinde bunun örneklerine rastlanmıştır; rastlanmaktadır da.

Günümüzde evrensel nitelik taşıyan insan hakları, adalet ve eşitlik, anayasanın üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı gibi bir çok unsur barındıran hukuk devleti ve çoğulcu demokrasi ilkeleri, çok öncesinden pozitif hukuk hükümleri olarak zaten belirlenmiş ve vazedilmiş durumdadır. Ancak bu normlara rağmen söz konusu ilkelerin ihlal veya maniple edildiği, içinin boşaltıldığı sayısız uygulama süreçlerine de tanık olunmaktadır. Aksi takdirde, en basitinden günümüzde "insan hakları"nu üstün değer olarak kabul etmeyen neredeyse yok düzeyinde olmasına rağmen her gün bunca insan hakkı ihlaline tanık olunmaması gerekirdi. Aynı şekilde dünyada ve Türkiye'de gözlenen kamu etiği arayışları da bu yabancılaşma süreçlerinin birer göstergesidir. Bu arayışlar, yeterince emir-yasak-yaptırımlarla vazedilen normların uygulama aşamalarında yetersizlikle malul olduğunun bir ön-kabulü anlamına gelir.

Aşağıda; ilk olarak siyaset-hukuk ilişkisindeki yabancılaşmanın Türk Anayasal Tarihi'ndeki izdüşümlerine değinilecek, sonraki bölümde ise Türkiye'deki kamu etiği arayışlarında beliren yabancılaşmaya dikkat çekilecektir.

II. SİYASET VE HUKUKUN YABANCILAŞMA OLGUSU ÜZERİNDEN ETİK ANALİZİ

A. Pragmatik Siyasetin Bir Yabancılaştırma Etkinliği Olarak Hukuku ve Demokrasiyi Maniple Etmesi

Siyaset ile hukuk arasında gözlemlenen yabancılaşma hali, bizzat modern demokratik hukuk sistemlerinin bir ürünü olarak ortaya

çıkmıştır. Çünkü modern-öncesi hukuk sistemleri, hukukun bizzat zorbalığın ve belirlenmemiş egemenlik uygulama (siyasi iktidar) etkinliklerinin hissedildiği; eşitsizliğin etiğe aykırılığı net ve fakat “hukuki” bir olgu olarak var olduğu süreçlerden oluşmaktadır. Örneğin, Roma Hukuku’nda kaçan bir kölenin cezalandırılması, bir köle sahibinin bir başkasının kölesine zarar vermesinin yaptırımını olarak kendi kölesine zarar verilmesine “katlanması”, hukuki süreçleri ifade etmekteydi.²³ Keza, feodal dönemde derebeyleri ile vassallar arasında yapılan “feodum” sözleşmesi, bizzat vassalların derebeyi adına reayadan (toprak kölesi köylülerden) haraç toplama hakkını ifade etmekteydi.²⁴ Modern hukuk sistemleri ise, modern-öncesi hukuk sistemlerinin tersine, hukuku herkesin selameti için gerekli olan; eşitliği, özgürlüğü ve insan haklarını üstün değer olarak kodlayan hukuk devleti ilkesini ortaya çıkarmıştır ve Roma Hukuku’nun köleciliği ile Feodal Dönem’in zümreciliği ve haraççılığını yasaklayarak “hukuka aykırı” ilan etmiştir. Hukuka böyle bakıldığında ve içselleştirilmiş olarak bu şekilde algılandığında, hukuk da etik bir değer olarak karşımıza çıkar ve yabancılaşmadan kurtulma anlamında pragmatik ve meta-etik siyasetten arındırılabilir. Hukukun siyasetten arındırılmasını ifade eden bu süreç, kişiselleşmiş iradelerin egemenliğin yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini uygulama ihtiyaçlarının devamı için, devletin kişisel iktidardan arındırılması ödününü vermesi olarak değerlendirilebilir. Devlet, artık hukuku dikte ve inşa eden bir egemenlik aygıtı değil; tersine, hukukilik içinde var olan veya anayasacılıkla inşa edilebilen bir tüzel (hukuksal ama soyut) kişi, yani yasal ve meşru bir siyasi örgüttür. Yani Machiavelli’nin meta-etik siyasi iktidarı, etik bir karaktere bürünmüş, siyasetten arındırılmış bir hukukilikle donatılmış olmaktadır. Siyasetin doğasına aykırı olan bu ödün de, aslında bir tür yabancılaşmayı temsil etmektedir. Eşitlik, özgürlük ve insan haklarının evrensel düzlemde siyasetten daha üstün bir değer olarak kabul edilmesi, “devletin hukukundan hukukun devletine” şeklindeki dönüşümü olarak ortaya çıkan bu yabancılaşma ise, olumlu anlamda insan referanslı bir etik nokta olarak kabul edilebilecektir.

²³ Özcan Karadeniz Çelebican, *Roma Hukuku*, Yetkin Yay., Ankara 2008, s. 130-144.

²⁴ Gianfranco Poggi, *Çağdaş Devletin Gelişimi*, Çev. Şule Kut, Binnaz Toprak, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1991, s. 34-47.

Bu durumda, siyasetin kendinden arındırılmış hukuku kendine tâbi kılarak içine düştüğü bu yabancılaşmadan kurtulması gerekmektedir. Bu kurtuluşun bedeli ise, hukukun manipüle edilmesi ve bu manipülasyonun yine çeşitli siyasi strateji ve taktiklerle demokratik hukuk devletinin bir sonucu olarak algılatılıp kitlelere kabul ettirilmesi, yani kitlelerin yabancılaşması/yabancılaştırılması olarak ödenecektir. Egemenliğin gücünü demokratik yollarla elde eden siyasi iktidar unsurları ise hala meta-etik davranmaktan vazgeçmeme niyetinde ise, iktidar tepesindeyken bu tepeyi kendine yabancı gördüğü unsurlarla paylaşmayacak ve gerekirse bu uğurda hem uygulama aşamasında hem de vazetme aşamasında, hukuku manipüle ederek feda etmekten kaçınmayacaktır. Bu “doğa” guguk kuşunun doğasına çok benzemektedir: Guguk kuşu, yumurtasını başka bir kuşun yuvasına bırakır. Bu yumurta yuvadaki diğer yumurtalardan daha önce çatlar ve içinden çıkan guguk kuşu yavrusu, hayata öncelikle adım atar. Bu yavrunun ilk işi ise, güdüsel olarak yuvadaki diğer yumurtaları gagasıyla aşağı atmaktır. Yuvaya gelen ana kuş, guguk kuşu yavrusunu kendi yavrusu sanarak beslemeye çalışır. Bu doğa öyküsünün sonunda guguk kuşu yavrusu asalakça beslediği ana kuşun iki katı büyüklüğe ulaşır. Siyaset bu çerçevede hukuk kuşunun yuvasının guguk kuşudur. Robert Michels, bu durumu “Oligarşinin Tunç Kanunu” diye adlandırır: Bir örgütün yönetim katına gelenler, yönetimin gücünü kullanarak muhaliflere nefes aldırılmaz; hep yönetimde kalır ve oligarşik bir yapı oluşur.²⁵ Siyasetin içkin olduğu iktidardan, yani topluma rağmen edinilen kişisel, sınıfsal, zümresel menfaatlerin bekaası için üretilen iradede hukuk dolayımıyla arındırılma çabası, siyasetin pragmatik doğasına yabancılaştırılması, yani guguk kuşu yavrusunun diğer yumurtaları aşağıya itelememesi anlamına gelecektir. Siyasi iktidarın, doğasına içkin pragmatizmden kurtulması ise “güçlüyken gücünü dürüstçe toplum aleyhine kullanılamaması” anlamında etik bir davranıştır.

Siyasi pragmatizmin yarattığı yabancılaşmanın en yeni örneklerinden birisi 2010 Anayasa değişikliği ile getirilen Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkının tanınması sürecinde görülmektedir. AYM’ye bireysel başvuru gerekçesi olarak belirlenen kamu

²⁵ Tom B. Bottomore, *Seçkinler ve Toplum*, Çev. Erol Mutlu, Gündoğan Yay., Ankara 1990, s. 112.

gücünün sadece Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS'de) yazan temel hak ve özgürlükleri ihlal etmesi süreçleridir. Oysa zaten 1982 Anayasası'nda AİHS'tekilere paralel olarak korunan bu hakların yanında birçok hakkın da tanındığı nettir. AYM, tüm anayasaya aykırılıkların yargısal denetimi için öngörülmüştür. Dolayısıyla Anayasa'da yer aldığı halde AİHS'de yer almayan bir hakkın ihlali gerekçesiyle bireysel başvuru yapılamaması, AYM'yi varlık nedeninden uzaklaştırma anlamında bir yabancılaşmayı ifade etmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruları azaltmak ve Avrupa Birliği'ne uyum sağlamak pragmatizmi, AYM'nin Anayasa ile tanınmış tüm insan haklarını koruyucu fonksiyonunu daraltmış ve onun işlevini insan haklarını ve Anayasa'ya uygunluğu sağlamak yerine AİHM'ye giden yolda bir hız kesme tümseği olarak kısırlaştırmıştır.²⁶

B. Yürütme Erkinin Yasama ile Yargı Erklerine Göre Siyasete İçkinliği ve Anayasal Yabancılaşma

Egemenliğin (devlet iktidarının) uygulanma kuvvetleri, bilindiği üzere yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarını ifade eder. Bu üç fonksiyonun resmi (hukuksal) olarak; monarşik yapılarda tek kişinin, oligarşik yapılarda ise bir zümrenin (grubun, azınlığın) kontrolünde olduğu da sabittir. Millet egemenliği ilkesine dayalı cumhuriyetlerde ise böylesi bir kontrol teorik ve retorik olarak reddedilmiştir. Egemenlik milletin elindedir; dolayısıyla üç kuvvetin de kontrolü millete aittir. Bu kontrol demokratik ilkelerin gerçekleştirilmesiyle hayata geçirilmek istenir. Ancak, doğrudan demokrasinin olanaksız sayıldığı kalabalık nüfuslu toplumların (yani neredeyse tüm dünya ülkelerinin) temsili demokrasilerde "millet" (aslında seçmenler), oy kullanarak bu kontrolü temsilcilerine bırakır. O yüzden, dünya anayasalarında egemenliğin sahibinin yanında, egemenlik kuvvetlerini kimin kullanacağı da belirtilir. 1982'de yürürlüğe giren Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 6.maddesi de bu soruların, Türkiye'deki karşılığını verir: "*Egemenlik kayıtsız şartsız millete aittir. Millet egemenliğini yetkili organlar eliyle kullanır.*"

²⁶ Ece Göztepe, "Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı'nın (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Temmuz-Ağustos 2011, Yıl: 24, Sayı: 95, s. 34-37.

Siyasetin devreye girmesi de asıl bu aşamada ortaya çıkar: Anayasa’da egemenliğin kime ait olduğundan çok devlet egemenliğini kimin kullanacağı önemlidir. O nedenle siyasi hedef artık egemenliğin sahibi olmak değil, egemenliği kullanmak olarak belirir. Burada demokratik hukuk devleti ilkesi, tıpkı 1982 Anayasası’nda olduğu gibi, bir kuvvetin kullanılması yetkisini elde eden kişi veya grupların bu gücünü kötüye kullanmasını önlemek için egemenliğin kuvvetlerini farklı organlara paylaştırır. “Kuvvetler Ayrılığı” ilkesi olarak adlandırılan bu düzenleme siyasetin teknelci eğilimleri karşısında hukuksal bir engel oluşturur. Siyaset, doğasına aykırı bu engeli nasıl aşacaktır?

Parlamentar hükümet sistemlerinde “millet” (daha doğrusu halk, daha doğrusu seçmenler), sadece yasama yetkisini kullanacak kişileri belirler; yarı-başkanlık hükümeti sisteminde yasama yetkisi yanında yürütmenin devlet başkanı kanadını da seçerek, doğrudan belirler. Yürütme yetkisinin bir kişinin tekeline bırakıldığı ve bu kişinin hükümetle özdeşliğine dayanan başkanlık hükümeti sisteminde ise, hem parlamento seçimleri aracılığıyla yasama organını hem de devlet başkanı seçimleri aracılığıyla başkanın kişiliğinde ve iradesinde belirlenecek hükümetin (yönetimin) oluşmasına katkıda bulunur. Yargı kuvvetinin ise tüm ülkede yaygınlaşması ve çok daha kalabalık bir insan nüfusuna (hâkim kadrosuna) sahip olması gereği, teknik olarak mümkün görülmediğinden genellikle halkın oyları belirleyici olmaz; ancak bu seçilme değil de atanmayla yargı yetkisini kullanma zorunluluğu, “yargı bağımsızlığı” ilkesi perspektifinde çeşitli yöntemler kullanılarak telafi edilmeye çalışılır.

Yürütme yetkisinin kullanılması, yasama ve yargı yetkilerinin kullanılmasına göre çok daha dominanttır. Çünkü “idari fonksiyon” ve “kamu yönetimi” olarak adlandırılan egemenlik olarak kamu gücünün uygulanması, ülkenin tüm hücrelerinde gün be gün, an be an gerçekleşen ve hissedilen kesintisiz süreçleri ifade eder. Yürütme bu karakteriyle hem yasamanın yaptığı düzenlemeleri hem de yargı kararlarını *uygulayan*, yani egemenliğin pratikte somutlaşmasını sağlayan bir fonksiyon olarak var olur. Meta-etik (pragmatik) siyaset, bu nedenle öncelikle yürütme fonksiyonunda var olmaya çalışır. Çünkü hukuk devleti ilkesinin söylem düzeyinde reddedilemeyeceği bir düzlemde veya çağda, hukukun en elverişli bir şekilde manipüle edilmesi ağırlıklı olarak uygulama (yürütme) aşamasında mümkün olur.

Burada ise siyasetin önüne “kanunilik ve insan haklarına değer veren bir anayasaya uygunluk, idarenin yargısal sorumluluğu” olarak belirlenen diğer hukuk devleti ilkeleri yeni bir engel olarak dikilir. Anayasa ve kanunların etik bir içselleştirmeye vazedildiği, yargı bağımsızlığının da gerçekten başarılı olduğu bir hukuk düzeninde meta-etik siyasetin yürütmeyi ele geçirerek sadece uygulama aşamasındaki istismarı, hem yasama tarafından iktidarsızlaştırılma olasılığını hem de bağımsız yargı tarafından yaptırıma uğratılma tehlikesini yaratır. Öyleyse meta-etik bir siyasi iktidarın yaşaması için sadece yürütme değil, egemenliğin yasama ve yargı kuvvetlerinin de kontrolü gerekecektir. Parlamenter hükümet sistemlerinde, siyasi partilerin yürütme yetkilerine sahip olması, yasamaya talip olması ve parlamento çoğunluğunu elde edip ona sahip olmasıyla gerçekleşir. Yarı-başkanlık hükümeti sisteminde de bu durum aynı şekilde gerçekleşmesine rağmen, siyasi partilerin sadece parlamento değil, cumhurbaşkanlığı seçiminde de başarılı olması gerekir. Çünkü aksi takdirde parlamento çoğunluğu sayesinde elde ettiği yürütme iktidarı, güçlü yetkilerle donatılmış “yabancı” bir cumhurbaşkanı ile paylaşılmış olur. Başkanlık hükümeti sisteminde de siyasi partilerin çatallanmış bir seçim zaferi beklentisi vardır ve fakat iki zaferden sadece birisinin tercih edilmesi olasılığında cazip görünen, o siyasi partinin (veya menfaat çevrelerinin) devlet başkanlığı seçimlerinden galip çıkması olmaktadır. Bu nedenle, özellikle başkanlık hükümeti sisteminin en “başarılı” olarak kabul edildiği ABD’de, Kongre seçimlerinden çok Başkan seçimleri çok daha fazla siyasi heyecan yaratmaktadır.

C. Çoğulcu Demokrasi ile Hukuk Devleti Gerilimi Örneği Olarak Rasyonelleşmiş Parlamenterizm İdeolojisi

Rasyonelleşmiş Parlamenterizm, daha çok, “özellikle yürütmenin güçlendirilerek parlamenter sistemin tıkanıklık yaratma potansiyelinin zayıflatılması” ve böylelikle “sistemin akılcı ve akıcı işleyişinin sağlanması”nı ifade eden, ilk kez Boris Mirkin-Guetzevitch tarafından kullanılmış bir terimdir.²⁷ Aslında Mirkin-Guetzevitch’e göre, “siya-

²⁷ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Yay., İstanbul 2009, s. 439. Kemal Gözler, “Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme)”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 62, Eylül-Ekim 2000, s.25-47 (www.anayasa.gen.tr/istikrar.htm); *Son*

sal hayatın bütünü yazılı hukuk kuralları şebekesi içine kapatılmalı”²⁸ iken, yine tipik bir yabancılaşma örneği olarak siyasetin istediği bir hayatın, siyasetin istediği bir “hukuki”liğe büründürülmesi olarak okunmaktadır. Hal böyle iken, her türlü siyasi söylem, rahatlıkla hukukun siyasallaşmamasını kabullenir görünmektedir. Pragmatik siyaset, istikrarı neredeyse demokratik hukuk devletinin de üzerinde görüp fetişleştirmektedir ki bu pragmatizmin doğasına uygundur ve fakat bu fetişleştirme, Demokratik Hukuk Devleti’nden ödün vermeyi meşrulaştırmanın bir gerekçesini de oluşturduğu için hem “ideolojik” nitelendirmeli bir etik sorgulamadan kurtulamaz ve hem de hukuk devletinin ontolojik olarak yabancılaşmışlığını gösterir. Etik değil, Makyavelist bir pragmatizm içindedir; çünkü siyasi hedeflere ulaşmada Demokratik Hukuk Devleti’nin içini boşaltma aracını kutsamış olur. Hukuk Devleti’ni, “Devletin Hukuku” olarak baş aşağı çeviren bir yabancılaştırma içindedir; çünkü aracın Demokratik Hukuk Devleti ilkesinin evrenselleşmiş üst-amacını aşmış ve Herbert Marcuse’nin vurguladığı gibi “rasyonalizmin aracı, amaca dönüşmüş olur”.²⁹

Türkiye’de de özellikle 1961 Anayasası’nda yapılan 1971 değişiklikleri ile 1982 Anayasası’nın getirdiği yeniliklerde bu eğilim rahatlıkla gözlemlenebilmektedir.³⁰ Örneğin:

1971 değişikliğinin bir ürünü olan Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 1982 Anayasası yeniliği olan Olağanüstü KHK rejimi, aslında kanun yapma sürecinde yaşanan ve bu süreci uzatan parlamento içi birçok prosedürle devlet başkanının veto yetkisinin geciktirici etkisi bertaraf edilerek yürütmenin ihtiyacı olan hukuki (yasal) zeminin yine bizzat yürütme (hükümet / Bakanlar Kurulu) tarafından yaratılabilmesini mümkün kılmaktadır. Ancak bu “zaman kazandırıcı” tekniğin bedeli olarak millet egemenliği ve kuvvetler ayrılığına dayanan “yasama yetkisinin devredilmezliği” ilkesinden ödün verilmesi anlamı da taşımaktadır. 1982 Anayasası’nda her ne kadar bu iki yasama fonksiyonu niteliği taşıyan yürütme işleminin yine yasama organınca onaylanması veya reddedilmesi hükmü mevcut olsa da yasama organının bunları

Erişim Tarihi: 13.02.2013).

²⁸ Akt. Kemal Gözler, 41 no.lu sonnot.

²⁹ Ertoy, s. 113.

³⁰ Bu anayasacılık süreçlerin arkasında ise askeri müdahalelerin olduğu unutulmamalıdır.

reddedip yürürlükten kaldırmasına kadar geçen zaman diliminde bu iki düzenleme yürürlükte olup uygulanma imkanı bulacaktır. Üstelik TBMM tarafından reddedilip yürürlükten kaldırılması, hukuka aykırı bir işlemin geri alınması anlamında geçmişe yürür bir iptal hükmü ve sonucu doğurmayacaktır. Bu durum, olağan KHK'ların "geriye yürür" iptal kararları veren idare değil de; "geriye yürümez" iptal kararları verebilen anayasa yargısı denetimine tâbi kılınması ve olağanüstü KHK'ların ise anayasa yargısı ve diğer yargısal denetim kapsamı dışında tutulmasıyla birlikte düşünüldüğünde hukukun teknik bir manipülasyona maruz bırakıldığı rahatlıkla saptanabilir. Dolayısıyla TBMM tarafından reddedilen veya Anayasa Mahkemesi'nce (AYM'ce) iptal edilen KHK adlı bir düzenleyici işlemin yürürlükte kaldığı müddetçe yarattığı hukuka aykırı tahribat ve mağduriyetin tazmin edilmesi imkanı bulunmayacak, pejoratif bir deyimle "Atı alan Üsküdar'ı geçmiş" olacaktır.³¹ AYM, 1993'ten beri içtihadı olarak kullandığı bir kanun veya KHK'yı iptal etmeden önce yürürlüğünü durdurma yetkisiyle AYM'nin iptal kararlarının geriye yürümezliğinin sakıncalarını bertaraf etmeye çalışmakta olsa da, TBMM reddettiği bir KHK veya olağanüstü KHK'nın yürürlükte kaldığı müddetçe yaratacağı etkiyi telafi edecek hiçbir hukuki mekanizma mevcut değildir. Bu keyfiyetin dominant uygulayıcı yürütmenin lehine, hukuk devleti temel değerlerinin ise aleyhine olduğu açıktır.

Yine 1971 değişikliği ile vazedilen ve 1982 Anayasası'nın 73. Maddesinin son fıkrasında yaşamaya devam eden, Bakanlar Kurulu'na yine onun parlamento çoğunluğuna sahip olduğu için belirlediği yasa fonksiyonunca verilebilecek "Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma" yetkisi modern hukuk devletlerinin temelindeki "vergi ancak kanunla koyulur" ilke ve hükmünden bir uzaklaşma, bir yabancılaşma niteliği taşımaktadır. Hükümete böyle bir yetkinin verilmesi, hele bir de onun bu yetkisinin sınırlayan vergi kanunlarındaki üst sınırların Katma Değer Vergisi Kanunu'nda olduğu gibi %10 KDV oranının %40'a arttırılabileceği gibi oranlar olarak belirlenmesi, hükümete yeni bir mali yükümlülük koyma yetkisi vermiyor gibi görünse de ikiz, üçüz, dördüz

³¹ Karşı görüş için bkz. Gözler, s. 38-39.

vergi vs. toplayabilmesini sağlama işlevi taşımakta ve “kanuni vergi ilkesi”nin içeriği boşaltılmış olmaktadır. Nitekim, bu düzenlemenin gerekçesinde de bir tür rasyonelleşmiş parlamentarizm ruhu rahatlıkla görülebilir: *Yürütmenin, mali zorunluluklardan doğan konjonktüre hızlı bir biçimde uyumu*. 1982 Anayasası’na göre Bakanlar Kurulu’nun yapacağı oran değişikliği işlemleri hakkında yargısal yola³² başvurma imkanları daha geniş olsa da sonuç aynıdır: Teknik zorunluluklar nedeniyle ve tıkanıklık giderip istikrar sağlamak hukuk devletinin ruhundan (özellikle kuvvetler ayrılığı ilkesinden) ödün vermek... Ödün vermekse başlı başına bir yabancılaşma sürecinden başka bir şey değildir.

Siyasi pragmatizm ve teknik bir akılcılığın³³ yarattığı sakıncalı durum, hukuk devleti ilkesinde yasamaya göre var olan, yasama fonksiyonun yürütülmesi misyonuyla donatılmış olması gereken yürütmenin bu varlık nedeni ve misyonundan uzaklaşması olarak nitelendirilebilecektir. Gerçekten de özellikle parlamenter sistemde parlamento çoğunluğunu haiz bir hükümetin “yasaları uygulamak” görevinden vazgeçip kendi siyasi-ideolojik hedeflerini gerçekleştirecek uygulamaları için yasamayı maniple eden bir güce dönüşmesi, siyasetin doğasına uygun olsa da hukuk devletinin ruhuna aykırı olarak bir yabancılaşma örneği sayılabilecek ve tıpkı, bir oyunda kendine verilen rolü kabullenmiş görünüp diğer rolleri gasp etmeye çalışan bir çocuğun yabancılaşmasını akla getirecektir. Problemin özünde ise yürütmenin yasama fonksiyonu ürünleri olan kanunları uygulamayı reddetme değil, tersine oyunun kuralının o oyunda rolleri üstlenen çocuklardan birine, oyun sırasında başka bir rolü üstlenmesine izin verici mantıkla kuruluyor olması yatmaktadır ve bu paradoksla “oyun”, bizzat bir yabancılaşma ürünü olarak var olmaktadır. Bu yabancılaşmayı somutlaştıran kurgusal bir örnek verilmesi gerekirse; futbol için öyle bir kural konulmuş olsun ki futbolda ilk golü atan takımın oyuncuları,

³² Bakanlar Kurulu vergi vb. kamu alacaklarında oran değişikliğini KHK ile değil, sıradan Bakanlar Kurulu kararnamesiyle yapabilmektedir. Dolayısıyla kanunlara aykırı bir oran değişikliği hakkında Cumhurbaşkanı, en az 110 milletvekili, iktidar ve anamuhalefet partileri TBMM grubu ile sınırlanmış kişilerce AYM’ye değil, hukuki menfaati ihlal edilen herkes tarafından Danıştay’a dava açılabilir.

³³ Aslında teknik akılcılık, başta Jürgen Habermas olma üzere birçok düşünürce rasyonalizmde bir yarılma ve yabancılaşma olarak nitelenir ve alternatif olarak “iletişimsel, eleştirel, kapsayıcı veya varoluşsal” akılcılığın olduğu ileri sürülür (Taner Timur, *Habermas’ı Okumak*, Yordam Kitap Yay., İstanbul 2008, s. 154-156; Walter A. Weisskopf, *Yabancılaşma ve İktisat*, s.33-48).

oyunun devamında nasıl futbol oynanacağına dair yeni kurallar belirleyebilsin. Rasyonelleşmiş parlamentarizmin ürünleri yürütme adlı takıma böyle bir yetki vermekten başka bir anlam ifade etmeyecektir.

Rasyonelleşmiş parlamentarizm, yukarıda verilen KHK ve mali yükümlülüklerde oran değişikliği örnekleri üzerinden hukuk devletine tezat oluştururken aynı zamanda çoğulcu demokrasinin temel ilkelerinden ödün verilmesi işlevi de taşımaktadır. Bilindiği üzere demokrasi sınavının oy verme ile tamamlanacağı inancı içeren çoğunlukçu demokrasi, çoğunluğun azınlığı tamamen yok etme veya geçersizleştirilmesi anlamında “çoğunluğun despotizmi”³⁴ olarak eleştiri konusu olur. Rousseau’nun “Genel İrade Kuramı”na bağlanan bu anlayış, Rousseau’nun bu kuramı “Doğrudan Demokrasi” modeliyle birlikte oluşturduğu dikkate alındığında, karar alma sürecinde doğal bir zorunluluk olarak azınlığın değil, çoğunluğun oylarının belirleyici olması anlamında sadece oylamanın ne için yapıldığının sorgulanması ve aklanmaması dışında bir sakınca yaratmaz. Oysa bu kuram, karar alacakların seçilmesi kararının çoğunluk tarafından alınmasını ifade eden temsili demokrasilerde katılanların yarısından bir fazlasının oyu ile seçilenlerin, katılanların yarısından bir eksik oyların ve hatta kendini seçen çoğunluğun dahi iradesini hiçe sayarak katılanların tümü adına karar alma yetkisini ele geçirmek anlamında ciddi sakıncaların doğmasına zemin hazırlar. Kaldı ki, parlamento çoğunluğunun yaptığı kanuni düzenlemelerle azınlığı çoğunluk gibi göstermek işlevli manipülasyona ve spekülasyona açık seçim sistemlerinin varlığı ile birlikte düşünüldüğünde, karar alanların çoğu zaman aslında yine azınlıkta kalan ama diğer oylardan çok olduğu için belirleme gücünü eline geçiren iradenin oylarıyla seçiliyor olmasına dikkat edildiğinde, çoğunlukçu değil “azınlıkçı” bir “demokrasi” ile modern sistemlerin işlediği ortadadır. Bu durum da aslında demokrasinin ve millet egemenliği ilkesinin bir yabancılaşması olarak anayasal yabancılaşma kapsamında değerlendirilebilecektir. Bu yabancılaşma, çoğulcu demokrasi anlayışının önermeleriyle kırılmaya çalışılmaktadır; ancak bu yabancılaşmadan siyaseten “pragma” elde eden veya elde etme potansiyeli taşıyan siyasi güçler çoğulcu demokratik mekanizmaların

³⁴ Oktay Uygun, *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*, İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 145.

kötüye kullanılmasını ve tıkanık yaratma potansiyelini gerekçe göstererek teknik bir önerme olarak rasyonelleşmiş parlamentarizm alternatifini ileri sürmüştür. Nitekim 1995 değişikliği ile seçim kanunları için 1982 Anayasası'nın 67.maddesine getirilen "yönetimde istikrar" ilkesi, "temsilde adalet" ilkesinin diğer kefesinde olduğu bir teraziye yerleştirilmiş; böylelikle milletvekili seçiminde uygulanan %10 ülke barajına anayasal dayanak sağlanmıştır.

Siyasi pragmatizmin teknik akılcılığı, demokratik hukuk devletinin varoluşuna aykırı bir akıl-dışılığa denk düşmektedir. Siyaset ne zaman demokratik hukuk devletiyle barışık olabilir? Ancak kendine yabancılaşıp hukuka verdiği ödünlerle... Örneğin; hukuk devletine gerçekten inanan bir siyasi kişi veya grup samimiyetini kuvvetler ayrılığına inanmakla kanıtlayabilir; yani egemenliği millet adına uygulamanın üç rolünden sadece birisine talip olabilir. Söz gelimi; hedefi yasama ise yasamaya talip olup onunla yetinmesi gerekir; yani yasama kuvvetini uygulama gücüne kavuştuğunda yürütme veya yargı rollerinde gözü olmaması gerekir veya diğer kombinasyonlar... Siyasetin tüm roller üzerindeki doymak bilmez iştahını frenlemediği müddetçe hukuksallaşamaz ve hukuku yabancılaştırması devam eder. Hukuk yabancılaştırıldıkça da demokratik hukuk devleti ve doğal olarak "etik", kaybeder. Bununla birlikte, siyasetin "hukuk-sevmez ama sever-görünür" doğasıyla ilgili yukarıda çizilen tablonun çok karamsar okunmaması gerekir. Çünkü insanlığın yaşadığımız yüzyılda hukuku var eden evrensel ilkeler konusunda ortaklaşabildiği nokta, aslında bir doyum noktasıdır. Çünkü gerçekten de retorik ve hatta pozitif hukuk düzeyinde bu evrensel ilkeler bir bir kabul edilmiştir. Etiğe duyulan ihtiyaç da zaten, artık bunun bir göstergesidir. İnsanın artık yapacağı tek şey kalmıştır: "Kağıt üzerinde" kabul ettiği ilkeleri hayata geçirmek ve olumsuz anlamıyla yabancılaşma süreçlerine izin vermemek, uygulama aşamasındaki manipülatif yaklaşımları önleyici mekanizmalar geliştirmek... Bu çözüm de imkansız değildir; çünkü zaten hukuk devleti ve çoğulcu demokrasinin keşfettiği mekanizmalar ve ileri sürdüğü önermeler teorik ve retorik çözümler sunmaktadır. Bu çözümlerin pratiğe dönüştürülmesi öncelikle yasama fonksiyonu olmak üzere tüm egemenlik yetkilerini kullanan, hukuk yaratan ve uygulayan kişilerin bu öze yabancılaşmadan etik dairede kalmasıyla gerçekleştirilebilir.

III. TÜRKİYE'DE KAMU ETİĞİ ARAYIŞLARININ HUKUKSALLAŞTIRILMASI

A. Etik İlkelerin Türk Pozitif Hukuku'na Uyarlanması Süreci

1982 Anayasası'nda "ahlak" kavramının tersine "etik" kavramına hiç yer verilmemiştir. Buna karşılık, özellikle Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde "etik" kavramı, Anayasa dışı mevzuatta kullanılır olmuştur.³⁵ Kanun düzeyinde "etik", ilk kez 25/05/2004'te kabul edilen 5176 sayılı *Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun* ile Türk Pozitif Hukuku'na girmiştir.³⁶ 2004'ten önce ise kanun-altı düzeyde, sırasıyla, *Hacettepe Üniversitesi İşletmecilik Meslek Etiği Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği*³⁷ ile *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uygulamalı Etik Araştırma Merkezi (UEAM) Yönetmeliği*³⁸ adlı düzenleyici işlemler "etik"i odak alsada da, yukarıda vurgulandığı anlamda etiğin hukuksallaştırılması değil, etik ilkelerin araştırılmasının hukuksallaştırılması niteliği taşımaktadır. Oysa 5176 sayılı Kanun ve bu kanuna dayanılarak başta 8044 sayılı *Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik* (RG, No: 25785, 13.04.2005)³⁹ olmak üzere yürürlüğe giren yönetmeliklerde artık "etik ilkeler" araştırılacak bir değerler alanı değil; bizzat referans alınan, içeriği açıklanan, emir ve yasaklarla belirlenen ve hukuksal sorumluluk doğuracak sonuçlar bağlanan birer hukuk normu haline dönüştürülmüştür.

Nitekim yukarıda sözü edilen yönetmeliğin 23.maddesinin ilk fıkrasında "*Kamu görevlileri, görevlerini yürütürken bu Yönetmelikte belirtilen etik davranış ilkelerine uymakla yükümlüdürler. Bu ilkeler, kamu görevlilerinin istihdamını düzenleyen mevzuat hükümlerinin bir parçasını oluşturur.*" denilerek açıkça "ahlaka aykırı sözleşme yasağı"nda oldu-

³⁵ Bu konuda ilk kanun-altı mevzuat düzenlemeleri sağlık alanında görülmektedir (Kocabaşoğlu, Başağaoğlu, Kökrek, s. 83).

³⁶ *Resmi Gazete*, 08.06.2004, Sayı: 25486.

³⁷ *Resmi Gazete*, 15.01.2001, Sayı: 24288.

³⁸ *Resmi Gazete*, 21.08.2002, Sayı: 24853.

³⁹ Bu yönetmelikten sonra çıkarılan yönetmeliklerde de 5176 sayılı Kanun'un yürütülmesi amacıyla peyderpey çıkarılmıştır ve benzer düzenlemeler içermektedir. Kanun'un emri dairesinde ve genel düzenleme niteliği taşıyan 8044 sayılı Ana Yönetmelik paralelinde bu içerikli yönetmeliklerin ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında "Etik Komisyon"ların artacağı kuşkusuzdur. Bu çalışmada o nedenle sadece 8044 sayılı Ana Yönetmeliğe atıflar yapılacaktır.

ğu gibi, etik alanda tartışma, etik referanslı bir sorgulama ve karar verme sürecine hukuksal zemin yaratılmıştır. Üstelik yine 23.maddenin ikinci fıkrasındaki “Bu (5176 sayılı) Kanun kapsamındaki kamu görevlileri, bir ay içinde, Ek-1’de yer alan “Etik Sözleşme” belgesini imzalamakla yükümlüdürler. Bu belge, personelin özlık dosyasına konur.” hükmüyle, kamu görevlilerine “etik davranacaklarına dair” söz verme yükümlülüğü konulmuştur. Buna ek olarak; 5176 sayılı Kanun’un 4.maddesinde yer alan “Bu Kanun kapsamındaki kamu kurum ve kuruluşlarında etik davranış ilkelerine aykırı uygulamalar bulunduğu iddiasıyla, en az genel müdür veya eşiti seviyedeki kamu görevlileri hakkında Kurula başvurulabilir.” hüküm gereği, artık “etik davranış ilkelerine aykırı uygulamalar” için hukuksal yollar işletilebilecektir. Bu ilkeler ise yine kanunun amacının açıklandığı 1.maddesinde “saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme” olarak sayılmış ve “gibi...” ibaresiyle ucu açık bir listeleme yapılarak “etik davranış ilkelerine aykırılık”ları belirleme konusunda tespitle görevlendirilen ve bu kanunla öngörülen Kamu Görevlileri Etik Kurulu’na (ve Genel Müdür altı düzeydeki kamu görevlileriyle ilgili ise, kurum bünyesindeki disiplin kurulları işlevi taşıyan Etik Komisyonları’na) bir takdir yetkisi tanınmıştır.

Kanuna dayanılarak çıkarılan yönetmeliklerde ise “Etik Davranış İlkeleri” şöyle belirlenmiş ve aşağıdaki “etik sözleşme” metne eklenmiştir:

Kamu Görevlileri Etik Sözleşmesi

Kamu hizmetinin her türlü özel çıkarın üzerinde olduğu ve kamu görevlisinin halkın hizmetinde bulunduğu bilinç ve anlayışıyla;

- * Halkın günlük yaşamını kolaylaştırmak, ihtiyaçlarını en etkin, hızlı ve verimli biçimde karşılamak, hizmet kalitesini yükseltmek ve toplumun memnuniyetini artırmak için çalışmayı,
- * Görevimi insan haklarına saygı, saydamlık, katılımcılık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme ve hukukun üstünlüğü ilkeleri doğrultusunda yerine getirmeyi,
- * Dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, yaş, bedensel engelli ve cinsiyet ayrımı yapmadan, fırsat eşitliğini engelleyici davranış ve uygulamalara meydan vermeden tarafsızlık içerisinde hizmet gereklerine uygun davranmayı,

- * Görevimi, görevle ilişkisi bulunan hiçbir gerçek veya tüzel kişiden hediye almadan, maddi ve manevi fayda veya bu nitelikte herhangi bir çıkar sağlamadan, herhangi bir özel menfaat beklentisi içinde olmadan yerine getirmeyi,
- * Kamu malları ve kaynaklarını kamusal amaçlar ve hizmet gerekleri dışında kullanmamayı ve kullandırmamayı, bu mal ve kaynakları israf etmemeyi,
- * Kişilerin dilekçe, bilgi edinme, şikayet ve dava açma haklarına saygılı davranmayı, hizmetten yararlananlara, çalışma arkadaşlarıma ve diğer muhataplarıma karşı ilgili, nazik, ölçülü ve saygılı hareket etmeyi,
- * Kamu Görevlileri Etik Kurulunca hazırlanan yönetmeliklerle belirlenen etik davranış ilke ve değerlerine bağlı olarak görev yapmayı ve hizmet sunmayı taahhüt ederim.

Bütün bu düzenlemeler, etiğe ve etik sorgulamalara dikkat çekmesi bakımından olumlu olsa da etiğe içkin olmayan yaptırımlara bağlanan bir normatif disiplin alanı olan pozitif hukuka taşınmasıyla hem ontolojik bir yabancılaşma olarak hem de etik problemlerin zaten uygulanma aşamalarında ortaya çıkmasında bir çözümsüzlük olarak nitelendirilebilecektir. Kaldı ki ilgili mevzu düzenlemeler; mücadelenin hedefindeki, “uygulama gücünün elinde bulunduranların kamu gücünü kötüye kullanarak” rüşvet, zimmet gibi suçları ifade eden *Kleptokrasi*⁴⁰ ile bürokratizmin sonucu olarak ortaya çıkan *Kırtasiyecilik* süreçlerinin aslında birer “yabancılaşma” olduğunun zımnen kabulünü de bir kez daha tescil etmiş olmaktadır.

B. Etik Çözümlerin Pozitif Hukukta Çözümsüzlüğe Dönüşmesi

Yabancılaşma; yukarıdaki mevzuat düzenlemeleri dikkate alındığında iki yönlü olarak ortaya çıkmaktadır: Hukuk, günümüzde içerdiği gerek çoğu dinsel veya ahlaksal gerekse insanilik ve yaşamcıl sayılacak etik ilkelerle örtüşecek nitelikteki normlarla bir doyum noktasına ulaşmış bulunmaktadır. Bu doyum noktasında en geniş etki alanına sahip hukuk normları dahi uygulama aşamasında ortaya çıkma-

⁴⁰ Psikolojide “hırsızlık yapma patolojisi” olarak tanımlanan *Kleptomania*’dan esinlenerek siyasi iktidarı ele geçirenlerin bu gücü kullanarak özellikle halktan topladığı vergilerle devlet hazinesini soyması anlamında türetilen bir terimdir. Bkz. Coşkun Can Aktan, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi: 1980-1990 Türkiye Deneyimi*, Afa Yay., İstanbul 1992.

çak ekonomik, siyasi, ideolojik, kültürel, psikolojik motivasyonlu ihlal olasılıklarını yine başka bir uygulama etkinliğinin insafına bırakmış olmaktadır. Yani ihlal probleminin doğasında içkin olan ve problemin nedenini teşkil eden uygulama süreçlerini bertaraf edici çözüm olarak önerilen ve zaten var olan normların bir tekrarı niteliğindeki yeni normlar yine “problemlili araçtan” medet uyulması paradoksunu doğuran bir yabancılaşma olarak belirmektedir. Bu durum, tıpkı topluma rağmen işleyen ve nihai anlamda uygulama sayılacak meta-etik siyasetin anti-toplumsal olması probleminin hukuk ile aşmaya çalışılmasındaki paradoks (anayasal yabancılaşma) ile aynı niteliği taşımaktadır. Çünkü siyasetin hukuksallaştırılması sürecinde siyaset (ve özellikle yasama organında kanun çıkarma çoğunluğunu elde tutan siyasi iktidar) nasıl ki hukuku uygulama aşamasında manipüle etmeye elverişliyse hukuk yaratıcı yasama siyasetinin hukuktan uzaklaşmasında olduğu gibi, hukuk uygulayıcısı konumunda olan yürütme ve yargı organları ile kamu görevlilerinin de hukuka aykırı uygulamalar gösterme potansiyeli güçlü bir biçimde varlığını korumaktadır.

Mevzuat düzenlemelerindeki ontolojik yabancılaşmanın diğer yönü olan “etik sözleşme” imzalama yükümlülüğü, bu paradoksu sözleşmenin doğasına yabancılaşma anlamında da güçlendirmektedir. Bir ant içme (veya yemin) metnini andıran ve yukarı başlıkta aynen aktarılan bu sözleşme, etiği üstün-değer olarak kodlamakla birlikte aslında sözleşmeyi imzalayıp taahhütte bulunan kamu görevlisine “*Bir kamu görevlisi olarak zaten kanunlara uyma yükümlülüğüm vardı; şimdi artık bu kanuna da uyup etik davranacağım...*” şeklinde zaten doğal bir yükümlülük ve sorumluluğu mükerrer olarak kabul etme anlamı (daha doğrusu anlamsızlığı/yabancılaşmayı) içermektedir. Yani kamu görevlisi, etik davranmadığı zaman aslında etiğe aykırı değil, hukuka (kanun ve yönetmeliklere ve taahhüdüne) aykırı davranmış olacaktır. Burada tekrarlanan ve pekiştirilen ise zaten hukukun evrensel ilkelerinden sayılan “ahde vefa (*pacta sunt servanda*)” dan veya Anayasal ve doğal olarak hukuka uyma ve göreve sadakat yükümlülüğünden başka “yeni” bir durumu ifade etmemektedir. Nitekim Türk Medeni Kanunu’nun 2.maddesinde düzenlenen dürüstlük kurallarına paralel olarak militan demokrasi anlayışının ifadesi olan 1982 Anayasası’nın 14.maddesinin “*Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı müm-*

kün kılacak şekilde yorumlanamaz.” şeklindeki 2.fıkrası etik açıdan zaten doğal olan bir ilkeyi vurgulayıp anayasal hükme dönüştürmenin bir ifadesi olarak Kamu Etiği ile ilgili düzenlemelerin hedeflediği uygulama ve yorumlamaları *anomie* olarak belirleyip en üst düzeyde yasaklamaktadır. 14.maddenin son fıkrasında da ilgili yaptırımların kanunlarla düzenleneceği öngörülmüş ve başta Türk Ceza Kanunu’ndaki görevi kötüye kullanma, görevi ihmal, fiili irtikap, rüşvet ve zimmet suçları olarak çeşitli cezai yaptırımlar düzenlenmiş ve ayrıca 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nda da yine idari disiplin cezalarını gerektiren davranışlar olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla Kamu Etiği alanında yapılan mevzuat düzenlemeleri, önceki hukuksal düzenlemelerin yetersizliğini kabul eden ve yine Seeman’ın yabancılaşma semptomu olarak belirlediği “güçsüzlük, acizlik, çaresizlik” durumunu hukuksal düzlemde tescil eden bir anlam içermektedir.

Üstelik etik sözleşme imzalama yükümlülüğü ile pekiştirilmeye çalışılan bu durum, sözleşmenin doğasına “inanırlıktan uzaklaşma ve anlamsızlaşma” niteliğinde ontolojik bir yabancılaşma semptomu sayılabilecektir; çünkü hukuki nitelikte bir metin olan sözleşmenin, “*Bu sözleşmeye aykırı davranmayacağım*” taahhüdüyle bitmesi zaten sözleşmenin anlamına içkin olanın bizzat sözleşmede tekrar edilmesi, paradoksal olarak sözleşmenin kendi içerdiği yaptırım gücüne güvenmeyen bir anlamsızlaşmayı ifade eder.

Yine, yukarıda sözü edilen yönetmeliğin 29.maddesinin son fıkrasında açıkça vurgulandığı üzere bu hukuka aykırı davranışı “*Kurum ve kuruluşların yetkili sicil amirleri, personelin sicil ve performansını, bu Yönetmelikte düzenlenen etik davranış ilkelerine uygunluk açısından da değerlendirir*” erek hukukun gereği olan yaptırımları uygulayabilecektir. Etik davranış olarak belirlenen “kamu yararını gözetmek, saydamlık, liyakat ve eşitlik ilkelerine uymak, hediye alma yasağı ve mal bildiriminde bulunma yükümlülüğü” gibi unsurlar, tıpkı görevi kötüye kullanma yasağı gibi hem özellikle Türk İdare Hukuku’nun kapsamındaki mevzuatta hem de içtihadı olarak zaten mevcut durumdadır. Ama ayrı ve özel bir mevzuat düzenlenmesi, denetim ve yaptırım yetkisiyle donatılmış yetkili birimlerin oluşturulması aynı zamanda etik problemlerin asıl uygulama aşamasında ortaya çıktığının kabulünü ifade etmektedir. Üstelik, sicil amirinin, memurunun etik olmadığına dair yaptığı tespitin etik olmaması olasılığı, hiyerarşi zincirinin en üstünde bulunan Kamu Etik Kurulu’nun veya “Etik Komisyonları”nın veyahut yargı or-

ganlarının uygulamalarında da mevcut olmasına rağmen sorgulanma ve yaptırıma uğratılma çözümsüzlüğü ile vazedilmiş olmaktadır.

İlgili Kanun ile yönetmeliklerde, siyasi niteliği de bulunan “Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri” ile siyasi olmadığı kabul edilen ve fakat siyasetten kopamayan “Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı mensupları ve üniversiteler”in kapsam dışı tutulması da üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu istisna, siyasetin etikten muaf tutulmasının tescili olarak hukukun ve etiğin siyaseti değil, tersine siyasetin hukuku ve etiği belirlemesinin bir göstergesi olarak da nitelendirilmeye açıktır. Üstelik “etikten muaf” Başbakanlık Makamı’nın, bizzat etiğe aykırılık tespiti içeren Kamu Görevlileri Etik Kurulu kararını Resmî Gazete’de yayımlayarak kamuoyuna duyurma görevi (5176 sayılı Kanun / m.5) de dikkate alındığında “Kral hata yapmaz”⁴¹ kuramının artık sadece Cumhurbaşkanı’na tahvilini değil, tüm bir siyasete veya üst düzeyde siyaset potansiyeli taşıyan kurumlara kadar genişletildiği de gözlemlenebilmektedir. Etik davranacağı konusunda “kuşku duyulmayan” ve bu nedenle etik sorumluluktan da muaf tutulan “kral”ların (siyasetin/egemenliğin kuvvetlerini hukuki ve fiili olarak en üst düzeyde kullananların) tek yükümlülüğü, “Başbakan” sıfatıyla etiğe aykırılığı kamuoyuna ilan etme veya yargıya intikal ettiği durumlarda “mahkeme” sıfatıyla etiğe aykırılığın varlığına veya yokluğuna hükmetmeden ibaret olacaktır. Etik sözleşmeyi imzalamadan muaf tutulan siyasi irade ve egemenliğin üst-uygulayıcıları, Platon’un ön-kabullü “Filozof/Erdemli Kral”⁴² ile Thomas Hobbes’un sözleşmeye taraf olmayan “Leviathan”ını⁴³ güçlü bir biçimde çağrıştırmaktadır. İnsanı özü itibariye “kötü, tehlikeli, güvenlik ve istikrar bozucu” Hobbesçu paradigma nasıl ki bu “kötü” varlığı otorite ve yaptırımlarla kontrol etme olarak etiği bile hukuksallaştırmaktaysa aynı biçimde otorite koyanın (Leviathan’ın) etik-dışılığını da hukuksallaştırmaktadır. Böylelikle siyasete ve siyasetin bir türevi olarak vazedilen hukuka etik sorgulamalara karşı bağımsızlık kazandırılmaktadır.

⁴¹ Ergun Özbudun, “İngiliz Hukukunda Hükümet Tasarrufları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1961, s. 340 (auhf.ankara.edu.tr/dergiler/.../AUHF-1961-18-01-04-Ozbudun.pdf, *Son Erişim Tarihi*: 13.02.2013).

⁴² Platon, *Devlet*, Çev. Selahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2010, s. 264 (7.Kitap/540-d).

⁴³ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2004, özelikle s. 130-138.

SONUÇ

Günümüzde insanın “kötü” olduğu önermesi, bireysel/toplumsal pratiklerde devamlı doğrulanır görünmektedir. Ancak evrensel olarak “kötü” diye kodlanabilecek bu pratiklere tanık olunduğunda “İnsanlığa sığar mı?.. İnsanlık bu mu?.. Bu ne biçim adalet?..” gibi etik değerlendirmeler devreye girmektedir. Bu tepkiler, bir paradoksu değil de, aslında “olması gereken” insanın “kurt” olmadığını tescil eder. Demek ki Hobbes’a göre bile “insan” özü itibarıyla “iyi”dir ve fakat “kurt”a dönüşmüştür; yani yabancılaşmıştır. Hobbes “kurt”a dönüşen insanların dizginlenmesi için devletin ve hukukun varlığının zorunluluğuna vurgu yapmaktadır ama o aynı “kurt”un devlet iktidarının başında egemenlik yetkilerini de kullanabilecek ve yasama, yürütme ile yargı mevkilerini ele geçirebileceği olasılığını göz ardı etmektedir. Etik, bu anlamda metaforik olarak “kurt” olmama, yani “insana yaraşır insan olma”nın imkanını sunmaktadır. Çünkü insanlık tarihi, insanın “kurt” olarak yabancılaşmayacağı ve etik davranabileceğinin de sayısız örnekleriyle doludur. İnsanlığın geldiği bu noktada zulmün, yani insanın insana yabancılaşmasının ölmediği ortadadır ki hukuk kendini tekrarlarcasına etiği dahi kendi alanına dahil etme çabasından vazgeçmemektedir. Öyleyse normatif disiplinlere aykırı davranan insanın bu yabancılaşması, bizzat yukarıda açıkladığımız “normatifliğin yabancılaştırıcı” etkisi olarak düşünülemez mi?

Sübjektif ahlak koridorunun hem objektif ahlak aracılığıyla “hukuk, din ve görgü kuralları” adlı dünyaya bağlanan kapısı ile “ahlak” anlamında değil de, yaptırım tehdidi ve “korkutuculuğu”ndan arındırılmış “evrensel insani ilkeler” anlamında etiğe bağlanan diğer kapısı hep açık kalabilecek midir? Bu sorunun yanıtlanması Thomas Hobbes’un “insan insanın kurdudur”⁴⁴ önermesinin bir kader olarak algılanıp algılanmamasına kadar uzanacaktır. İnsanın “iyi”liği, gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir düş olarak kabul edildiği noktada, sübjektif ahlakın etiğe açılan kapısı bir daha açılmamak üzere kapanmış olur ve bu koridora artık sadece ve özellikle hukukun res-

⁴⁴ Oysa Hobbes, bu ünlü sözüne bitişik olarak “İnsan, insanın Tanrısı’dır.” önermesini de ortaya koymuştur. Buna rağmen, nedense ve neredeyse hep “Tanrı” değil, “Kurt” metaforuna dikkat çekilmiş ve belleklere yerleştirilmiştir (Thomas Hobbes, *DE CIVE-Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev. Deniz Zarakolu, Belge Yay., İstanbul 2007, s. 1-2).

mi makamlarca uygulanacak yaptırım tehdidiyle donatılmış soğuk rüzgârlarının dolması, bir kadere dönüşür ve yaptırım tehdidinden sıyrılabilinen alanlarda hukuk aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılan etik değerler de ulaşamaz bir noktaya itilmiş olur.

Pragmatik/meta-etik siyasetin, özellikle hukuku araçsallaştırarak kurduğu eğitim, seçim ve yargı sistemlerinde yabancılaşma yarattığı/ yaratmaya çalıştığı bir gerçektir. İnsanın başka insanlara zarar vermesi ve tüm bir doğayı yok etmesini sağlayan psikolojisi ile uygulayıcıların toplum için görünmesine rağmen kişisel, grupsal menfaatlerine uygun ve fakat topluma rağmen meta-etik girişimlerini besleyen kültürel iklim yok edilmelidir. Bu da, öncelikle adaletsiz, çoğunluğun değil azınlığın iktidara gelmesini sağlayan siyasal iktidarların kendilerini var eden seçim ile yine kendilerinin belirlediği seçim, eğitim ve yargı sistemlerinden “dürüstçe” feragat etmemesinden doğmaktadır. Siyaseti hukuka uygun hale getirmek yerine hukuku siyasete uydurmaya çalışmak, evrenselliği somut millet egemenliği, kuvvetler ayrılığı, yargı bağımsızlığı kabul eder görünüp her fırsatta bu ilkelerin içini boşaltmak, bu nedenle hem bir yabancılaşmadır hem de etik sayılamaz. Bu nedenle Chantal Mouffe’un dediği gibi, belki de öncelikle “*İnsan hakları etiği ve özgürlük-eşitlik kavramları ile düzenin şiddeti ima eden sınırları zorunlu kılan politik mantığı arasında bulunan indirgenemez gerilimin kabulü ve ayrıca politika ve etik arasındaki zorunlu boşluğun daraltılmasının reddedilmesi, daima bir karar vermeyi gerektiren politik alanın rasyonel ahlaki bir hesaba indirgenemeyeceğini teslim etmek*” ve “*Aslında demokratik paradoksun kabul edilmesinin yegane yolu, etik ve politika arasında mümkün olabilecek bir uzlaşma yanılsamasını saf dışı bırakarak, politik olan’ın etik tarafından sonu gelmez sorgulanışını kabul etmektir.*”⁴⁵ gerekmektedir. Öyleyse kamu etiğinin gerçekten var olması için seçim, eğitim ve yargı sistemlerinin radikal dönüşümünü sağlamak, bizzat etik siyasi-hukuki bir süreç sayılacaktır.

Etik alanın normatif yabancılaşmadan korunarak genişletilmesi ise, bireylerde ve toplumda yabancılaşma bilincini oluşturacak, vicdani tepkimeleri ancak insani referanslarla vermeyi sağlayacak nesneleştirici değil, özneleştirici; ezberletici değil, aydınlatıcı; yasaklayıcı değil,

⁴⁵ Chantal Mouffe, *Demokratik Paradoks*, Çev. A.Cevdet Aşkın, Epos Yay., Ankara 2001, s. 148.

sorgulattırıcı; bencilleştirici değil, toplumcullaştırıcı; teknik (pragmatik) değil, varoluşsal akılcılığı motive eden mekanizmaları oluşturan samimi (yani meta-etik/pragmatik siyasetten arındırılmış) bir eğitim sistemine dayanacak; siyasetin hukuku, millet egemenliği ile çoğulcu demokrasiyi maniple etmesini önleyen seçim sistemleriyle temellenecek ve gerçekten bağımsız yargı sistemiyle korunacak bir toplumsal yaşamın radikal olarak yeniden inşa edilmesiyle mümkündür.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, Mehmet Ali; Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1991.
- Akal, Cemal Bali, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2005.
- Aktan, Coşkun Can, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi: 1980-1990 Türkiye Deneyimi*, Afa Yay., İstanbul 1992.
- Arda, Berna; Serap Şahinoğlu Pelin, Ankara Tıp Mecmuası (The Of Journal Of The Faculty Of Medicine), Sayı: 48, 1995, s.323-336 (dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/36/859/10903.pdf, *Son Erişim Tarihi*: 13.02.2013).
- Bottomore, Tom B., *Seçkinler ve Toplum*, Çev. Erol Mutlu, Gündoğan Yay., Ankara 1990.
- Burkett, Paul, *Marx ve Doğa*, Çev. Ercüment Özkaya, Epos Yay., Ankara 2004.
- Cerrahoğlu, Nilgün, "Demirel'i Mumla Aramak", *Cumhuriyet Gazetesi*, 28.10.2012 (<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=374430>, *Son Erişim Tarihi*: 13.02.2013).
- Comte, Auguste, *Pozitif Felsefe Kursları*, Çev. Erkan Ataçay, Sosyal Yay., İstanbul 2001.
- Çelebican, Özcan Karadeniz, *Roma Hukuku*, Yetkin Yay., Ankara 2008.
- Daver, Bülent, *Siyaset Bilimine Giriş*, Doğan Yay., Ankara 1969.
- Demirer, Temel; Sibel Özbudun, *Yabancılaşma*, Öteki Yay., Ankara 1998.
- Ertoyl, Muhammet, *Yabancılaşma : Kader mi, Tercih mi?* Lotus Yay., Ankara 2007.
- Esgün, İ.Uğur, "Makro İktidar Mikro İktidar ve Hukuk", *Birikim Dergisi*, Sayı: 118, Şubat 1999, s. 25-36.
- Feldman, Fred, *Etik Nedir?*, Çev. Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2012.
- Gözler, Kemal, "Türkiye'de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme)", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 62, Eylül-Ekim 2000, s.25-47 (www.anayasa.gen.tr/istikrar.htm; *Son Erişim Tarihi*: 13.02.2013).
- Göztepe, Ece, "Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı'nın (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Temmuz-Ağustos 2011, Yıl: 24, Sayı: 95, s. 13-40.
- Hobbes, Thomas, *DE CIVE-Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev. Deniz Zarakolu, Belge Yay., İstanbul 2007.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2004.

- Kocabaşoğlu, Neşe; İbrahim Başağaoğlu, Zekeriya Kökrek, "Tıbbi Etik", *Yeni Symposium*, Sayı 36 (3-4), 1998, s. 81-84. ([http://www.yenisymposium.net/full-text/1998\(3-4\)/ys1998_36_3-4_5.pdf](http://www.yenisymposium.net/full-text/1998(3-4)/ys1998_36_3-4_5.pdf) , *Son Erişim Tarihi*: 13.02.2013).
- Kuçuradi, İoanna, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Ankara 1999.
- Machiavelli, *Hükümdar (Il Principe)*, Çev. H.Kemal Karabulut, Sosyal Yay., İstanbul 1998.
- Machiavelli, *Hükümdar (Prens)*, Çev. Anita Tatlıer, Göçebe Yay., İstanbul 1997.
- Machiavelli, Niccolo, *The Prince*, Oxford University Press (Oxford World's Classics), New York 1998.
- MacKinnon, Catharine A., *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, Metis Yay., İstanbul 2003.
- Marx, Karl, *1844 El Yazmaları*, Çev. Murat Belge, Birikim Yay., İstanbul 2000.
- Mouffe, Chantal, *Demokratik Paradoks*, Çev. A.Cevdet Aşkın, Epos Yay., Ankara 2001.
- Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Birey ve Toplum Yay., Ankara 1985.
- Özbudun, Ergun, "İngiliz Hukukunda Hükümet Tasarrufları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1961(auhf.ankara.edu.tr/dergiler/.../AUHF-1961-18-01-04-Ozbudun.pdf, *Son Erişim Tarihi*: 13.02.2013).
- Özlem, Doğan, *Kavram ve Düşünce Tarihi Çalışmaları (Kavramlar ve Tarihleri-II)*, İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul 2006.
- Pieper, Annemarie, *Etiğe Giriş*, Çev. Veysel Atayman, Gönül Sezer, Ayrıntı Yay., İstanbul 1999.
- Platon, *Devlet*, Çev. Selahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2010.
- Poggi, Gianfranco, *Çağdaş Devletin Gelişimi*, Çev. Şule Kut, Binnaz Toprak, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1991.
- Sak, Ziya, *Terms of Law&Politics*, A-A Yay., İstanbul 1998.
- Şeker, Mehmet, "Üç Kaz Versen Güdemez", *Yeni Şafak Gazetesi*, 30.10.2012 (<http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/MehmetSekerc/uc-kaz-versen-gudemmez/1255,son-erisim-tarihi:13.02.2013>).
- Teber, Serol, *Doğanın İnsanlaşması*, Say Yay., İstanbul 2003.
- Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta Yay., İstanbul 2009.
- Timur, Taner, *Habermas'ı Okumak*, Yordam Kitap Yay., İstanbul 2008.
- Tuğcu, Tuncar, *Yabancılaşma Problemi*, Alesta Yay., Ankara 2002.
- Uygun, Oktay, *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*, İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul 2003.
- Weisskopf, Walter A., *Yabancılaşma ve İktisat*, Ed. Oya Köymen, Çev. Çağatay Koç, Yahya Madra..., Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul 1996.